

Kernefamilien med en skarp kønsarbejdsdeling fremstillet i en amerikansk annonce for vaskepulver fra 1950'erne. Med kvinders lige adgang til arbejdsmarkedet og velfærdsstatens daginstitutioner har familiemønstret ændret sig markant i bl.a. Danmark.

forsørgerfamilierne er kvinden typisk hjemmegående, og manden på arbejdsmarkedet. Ofte fordi dagpasning af børn er så dyrt, at det bedre kan betale sig, at den ene forælder bliver hjemme med dem.

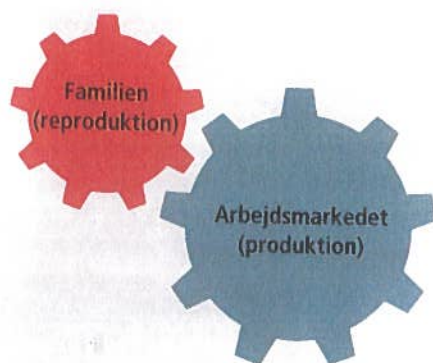
Kvinders lige adgang til arbejdsmarkedet har været afgørende for ligestillingen. I kraft af det lønnede arbejde har kvinder nu en økonomisk uafhængighed, de ikke havde tidligere. Det har været med til at ændre de magtforhold, der lå i den traditionelle kernefamilies arbejdsdeling. Her var kvinden underlagt mandens beslutninger, fordi hun var afhængig af hans løn. Skilsmisse var sjældent en reel mulighed, især ikke hvis der var børn i familien. Konsekvenserne af et opløst ægteskab var ofte fattigdom, ringe levevilkår, hårdt arbejde og dårlige muligheder for at opdrage, end-sige være sammen med, sine børn. I dag, hvor det virker som en selvfølge, at kvinder tjener og forvalter deres egne penge, kan det være svært at forstå, hvor afgø-

rende den økonomiske uafhængighed har været for kvinders vilkår.

Kernefamilien som social institution

Inden for sociologien benyttes begrebet *social institution* om en enhed, hvor medlemmerne indtager relativt fastlagte roller og på den måde understøtter hinanden i at varetage bestemte samfundsmæssige opgaver. En familie kan ses som en social institution. En familie varetager opgaverne med omsorg og opdragelse af børn, så de kan indgå i samfundet uden at skabe problemer. Det vil sige, at familien overfører samfundets *normer* til børnene, når de lærer at 'opføre sig ordentligt'. En familie sikrer også, at familiens udearbejdende forsørger kan varetage sine samfundsopgaver (sit arbejde) i og med, at en hjemmearbejdende omsorgsgiver har sørget for, at basale behov som mad, rent tøj, rent hus

FIGUR 1.1. FUNKTIONALISME:
FAMILIE OG ARBEJDSMARKED
ER FORBUNDNE SYSTEMER

er dækket. Den traditionelle arbejdsdeling i kernefamilien blev især i 1950-1960'erne betragtet som særlig hensigtsmæssig (funktionel) af *funktionalismen*. Funktionalismen, der dengang var en toneangivende teoriretning inden for samfundsvidenskaben, ser samfundet som sammensat af to dominerende systemer. På den ene side det reproduktive system i form af familien og på den anden side arbejdsmarkedssystemet. De to systemer afhænger ifølge funktionalismen gensidigt af hinanden. De normer og kønsroller, som hører til den traditionelle kernefamilie, blev anset som afgørende for, at samfundet kunne fungere og hænge sammen.

Idéen om, at familien er en social institution, der sikrer, at samfundet kan fungere, går igen i den marxistisk-inspirerede kritik. Denne kritik lød især i 1960-1980'erne mod familien. Her gik man stik imod funktionalismen og påpegede, at kønsrollerne og familien som institution kun gavnede nogle af de involverede parter. Her blev kvindens økonomiske afhængighed problematiseret og udpeget som et afgørende punkt, der hindrede ligestilling mellem kønnene.

Figuren nedenfor viser, hvordan funktionalisme og marxisme ser på familien med forskellige perspektiver.

I dag er den traditionelle funktionalistiske familieteori sjældent brugt, og heller ikke den traditionelle marxistisk-feministiske kritik har mange fortalere i familie-sociologien i dag. Det hænger sammen med, at de ikke længere tilbyder gode forklaringer på samfundets udvikling. Kvinder er blevet økonomisk uafhængige, og en striks, traditionel arbejdsdeling mellem kønnene i familien er blevet mere sjælden. Men samfundets normer og funktioner er ikke brudt sammen, som begge teoriretninger forudsagde (se også afsnit 1.6 om patriarkatsteori). Familiesociologien i dag er dog stadig optaget af familien som en enhed i samfundet og kigger for eksem-

FIGUR 1.2 FUNKTIONALISTISK OG MARXISTISK PERSPEKTIV
PÅ FAMILIEN

	Funktionalisme	Marxistisk feminisme
Familiens funktion	Opretholder samfundet. Sikrer social integration og arbejdsdeling.	Opretholder undertrykkelse. Sikrer mandens dominans og økonomisk ulighed mellem køn.
Fokus	Enhed (system).	Konflikt.
Kønsroller	Naturlige.	Resultat af økonomiske forhold.
Kvindens økonomiske uafhængighed	Ophæver familieenheden og desintegrerer samfundet.	Sikrer kvindens frihed og ophæver dominansforhold.

pel på, hvordan forældrerollen balanceres med arbejdsliv, hvordan børns rolle i familien ændres og på dynamikker i forskellige familieformer. Det vil vi se nærmere på i næste afsnit.

Normer og kønsroller

"Kernefamilieidealet er stadig motorvejen, som de fleste drøner ud ad med fuld fart", siger familieforskeren Mai Heide Ottosen i et interview i Kristeligt Dagblad (2011).

"Det er det ideal, de fleste ønsker at realisere, og som de arbejder på at skabe, selvom det jo for et stigende antal ender med skilsmisser, sammenbragte familier, singletilværelse i en årrække eller parforhold, hvor barnløshed er et problem." Ottosen understreger, at selvom accepten af forskellige familieformer er blevet større, er kernefamilien for mange stadig skabelonen for en rigtig familie. Kernefamilien fungerer med andre ord som en *norm*. Selvom accepten af forskellige familieformer er blevet større, forsøger mange stadig at realisere idealet om kernefamilien.

Normer er en form for regler, som styrer, hvordan mennesker opfører sig. De fleste normer er ikke nedskrevne, og derfor siger man, at de er *uformelle*. Modsat *formelle* regler er normer sjældent et resultat af egentlige beslutninger. Alligevel er de noget, der opstår og vedligeholdes mellem mennesker. Når børn socialiseres, betyder det, at de blandt andet tilegner sig samfundets normer og på den måde til lægger sig en socialt acceptabel adfærd. Normer er med til at regulere adfærd i samfundet, idet vi udsættes for *sanktioner*. Sanktioner er en slags positiv eller negativ reaktion, når vi enten følger eller bryder en norm. Fordi vi på den måde gør

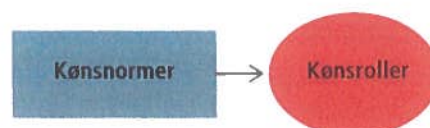
Definition: Normer og roller

Normer er en uformel form for regler, som styrer, hvordan mennesker opfører sig. Normer foreskriver, hvad der er passende, og hvad der er upassende at gøre. Roller er de forventninger, der er forbundet til en bestemt position i samfundet.

de sociale normer til vores egne, til noget vi tager for givet, kan det være svært at se, at normer er samfundsskabte. De kommer til at ligne noget naturligt, som ikke kan ændres.

Ofte er der forskellige normer for, hvad forskellige mennesker i samfundet kan tillade sig. For eksempel er der forskellige normer for lærere og elever i undervisningen. Man bruger begrebet *rolle* for det, at der er særlige normer og forventninger forbundet med en bestemt position i samfundet. Det kan være positionen som far, som elev eller som kasseassistent. Mange roller kan også knyttes til køn, og her taler man så om *kønsroller*. De gældende kønsroller hænger sammen med de gældende kønsnormer, som sætter rammen for, hvordan man ser på piger og drenge. Kønsnormer og kønsroller forandrer sig over tid. Pige- og drengeroller i dag er anderledes, end de var i 1950'erne. Der er mange ting, der var umulige for det ene køn at gøre tidligere, som nu er helt selvfølgelige for begge køn. I dag hjælper drenge med

FIGUR 1.3 NORMER OG ROLLER

opvasken og tager sig af mindre søskende på samme måde, som piger spiller fodbold og klatrer i træer.

Nye familietyper

I dag kan man sige, at familier med to udearbejdende forældre er en slags opdateret version af den klassiske kernefamilie med én mandlig forsørger og én kvindelig omsorgsgiver. Der er imidlertid et stigende antal familier, som bryder med idealet om kernefamilien. Det gælder blandt andet regnbuefamilier, enlige forældre og det stigende antal sammenbragte familier med "dine børn, mine børn og vores børn".

Betegnelsen *regnbuefamilier* bruges om flere forskellige familieformer, som er defineret af, at mindst én forælder er lesbisk, bøsse, biseksuel, non-binær eller transkønnet (LGBT+). I disse familier kan der være både biologiske, juridiske og sociale forældre, og der gælder særlige regler for forældremyndighed, barselsorlov, stedbarnsadoption med videre i regnbuefamilier. Her kan der være både mor og medmor, far og medfar. Men det kan også være eksempelvis et lesbisk par, der får børn

sammen ved hjælp af enten en kendt eller en anonym donor. Det kan være to singler, der får et barn sammen, eller i sjældnere tilfælde et bøssepar, som får et barn gennem adoption. I mange tilfælde kender forældrene hinanden på forhånd, for eksempel i tilfælde hvor vennepar indgår en aftale om at få et barn sammen. I andre tilfælde annoncerer bøsser, der ønsker at blive fædre, og lesbiske, der ønsker at blive mødre, efter mulige med-forældre. Det sker ofte ud fra et ønske om, at der skal være en kendt forælder i stedet for en anonym donor.

Enlige forældre udgør en stigende andel af børnefamilierne i Danmark. Omkring hver fjerde børnefamilie består af enlige forældre, og heraf er langt de fleste enlige mødre. Familier med én forælder kan være meget forskellige, og man kan være enlig forælder af mange grunde. At være enlig forælder var tidligere forbundet med en vis grad af *stigmatisering* og skam. Man så skævt til de enlige forældre, fordi man anså deres situation som resultat af noget, der var gået galt. Det kunne være brudte kernefamilier eller uplanlagte graviditeter uden for ægteskabet. Sådan er det ikke

Definition: Stigmatisering

Stigma kommer af græsk og betyder 'mærket'. Inden for samfundsvidenskaberne bruges begrebet stigmatisering i forbindelse med beskrivelse af social afvigelse. Ifølge den amerikanske sociolog Erving Goffman er stigmatisering noget, der sker i store eller små fællesskaber og som indebærer, at de mennesker, der opleves som afvigende, anses for moralsk mindreværdige.

Det centrale er, at afvigelsen ikke afhænger af personens handlinger, men snarere er en konsekvens af, at nogen stempler personen eller handlingen som afvigende. Stigmatiseringen fortæller altså ikke noget om afvigelsen, men mere noget om de normer, den afviger fra.

et ideal. Det er en faderrolle, der udspringer af fædrenes glæde ved at være sammen med deres børn. Men det er samtidig også en rolle, der bliver til i kraft af nødvendighed, fordi kvinden i forholdet arbejder meget og derfor deltager mindre i hus- og om-

sorgsarbejdet. En af de interviewede mænd siger: "For mig har hendes fravær betydet, at jeg får muligheden for at bruge flere kræfter på at være far. Og det er jeg faktisk taknemmelig for."

Centrale begreber, afsnit 1.1

- Kernefamilie
- Funktionalisme
- Marxistisk feminisme
- Regnbuefamilie
- Dobbeltforsørgerfamilie
- Social institution
- Formelle og uformelle normer
- Kønsroller
- Frisættelse
- Det rene forhold
- Serielt monogami
- Det involverede faderskab

1.2 Socialisering hjemme og ude

Familielivet er altså mere komplekst, end det var tidligere, og rollefordelingen mellem forældrene er mindre skarp end før. Der er opbrud i både familieformer og kønsnormer. Men det, der foregår i familierne, har stadig en samfundsmæssig betydning, idet man gennem netop opdragelsen lærer om sin rolle i familien og i samfundet. Fordi barnets første introduktion til det sociale liv finder sted i familien, taler man om, at den *primære socialisering* finder sted her. Samfundets og familiens normer og værdier gives videre til de næste generationer. Denne videreformidling foregår normalt uden, at nogen tænker over, hvad der sker. Normerne virker med andre ord naturlige og rigtige, uden at børn eller voksne tænker over dem. Når piger kaldes søde og drenge vilde, er det sjældent noget, de voksne har investeret mange overvejelser i, eller noget som børnene tænker over. Men igennem tiltalen

lærer barnet noget om sin rolle som henholdsvis pige og dreng.

Kønsnormer har stadig stor betydning. Piger og drenge forstås ofte som grundlæggende forskellige, og det præger opdragelsen. Gennem opdragelsen lærer børn, hvordan de skal opføre sig, og piger og drenge tilskyndes ofte til at dygtiggøre sig i forskellige retninger. Socialiseringen foregår ved, at forskellige egenskaber bliver fremelsket, og andre forbydes. Det sker både gennem lege og deltagelse i praktiske gøremål. En rapport fra VIVE, Det Nationale Forskningscenter for Velfærd viser, at allerede når børnene er 11 år, er der forskel på pigers og drenges position i familien. Pigerne bliver opdraget med mere dialog og medbestemmelse, mens drenge oftere bliver opdraget med konsekvens. Hvis forældrene ikke synes, at drengene opfører sig, som de ønsker, bliver de nægtet adgang til ting. Når det

ænd
det,
kommer til pligter i hjemmet, er der store forskelle. Pigerne laver markant mere husligt arbejde end drengene. Kun når det gælder udendørsarbejde som at slå græs eller feje, er drengene mere aktive end pigerne.

Kønssocialiseringen sker også gennem anerkendelse for forskellige kompetencer, som når piger får komplimenter for deres udseende og drenge for deres evner til at spille fodbold. Eller gennem de kønsideal, der formidles i børnebøger og film. Der har i en årrække været rejst en kritik af Disneys tegneseriefigurer for at formid-

Definition: Socialisering

Socialisering er en betegnelse for den proces, der former individet til at være en del af samfundet. Gennem denne proces lærer individet at begå sig i først de nære fællesskaber, det fødes ind i, og siden det samfund, det er en del af. Gennem socialiseringen tilegner individet sig de normer, værdier og færdigheder, som gælder i det omgivende samfund. Man siger, at individet internaliserer omgivelsernes sociale normer gennem socialiseringen.

Empiri: Forsigtige pige-babyer?

Et dansk studie af spædbørn og deres mødre fra 2010 viste, at pigebørnene fik mere kropskontakt, mere interaktion og blev leget forsigtigere med end drengebørnene. Det blev opfattet som sjovt, når drengebørnene bøvsede eller pruttede og ikke nævnt, når pigerne gjorde det. Babyerne var alle mindre end 6 måneder gamle, og forskellene i mødrenes adfærd afhang i høj grad af deres tolkning af barnet.

Her er et eksempel fra et gymnastikhold for mødre og spædbørn, hvor tendensen til at pigerne bliver tumlet forsigtigere med kommer til udtryk – men også hvordan forsigtigheden kan udfordres:

Underviseren viser mødrene nogle simple motoriske øvelser, de kan lave med børnene. Mødrene sidder rundt om en stor madras, som børnene Emil, Tilde, Selma og Mia ligger på.

"Må jeg låne et barn?", spørger underviseren.

"Emil vil gerne," siger Emils mor, Julie. Underviseren viser med Emil, hvordan

mødrene kan trille med børnene. "I skal ikke være for forsigtige", siger hun. Julie triller flere gange med Emil. Inge, som er mor til Mia, triller forsigtigt Mia to gange, og lægger hende på maven på madrassen.

Underviseren viser nu med Selma, hvordan man kan løfte barnet i benene, så det vender på hovedet.

Julie prøver med Emil. Inge prøver ikke med Mia. Majken prøver ikke med sin datter Tilde.

Majken siger, at Tilde ikke kan lide at vende med hovedet nedad.

Underviseren prøver at trille Tilde et par gange, og løfter hende så op i benene, så hun vender på hovedet. Tilde siger ikke noget. Underviseren siger til Majken, at hun skal prøve at varme Tilde lidt op først.

Eva, Selmas mor, løfter nu Selma i benene.

Kilde: Kia Ditlevsen. "At skabe køn". *Speciale ved Sociologisk Institut, Københavns Universitet, 2010.*

le et gammeldags og drenge-fokuseret billede af køn. Kritikken gik på, at de initiativrige og modige helte stort set altid var drenge eller mænd, mens pigerne er smukke og hjælpeløse. Dette har dog ændret sig i løbet af 2010'erne, hvor en række tegnefilm med stærke heltinder har sat nye standarder.

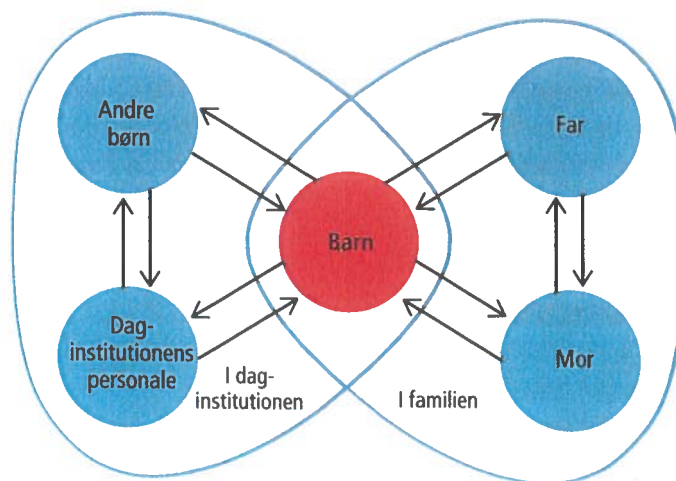
Daginstitutioner og dobbeltsocialisering

I dag bruger mange børn flere vågne timer i daginstitution end hjemme. Siden 1960'erne er de fleste kvinder kommet på arbejdsmarkedet, og mange børn kommer i daginstitution, når de er omkring et år. Derefter tilbringer børnene en stor del af barndommen her. Her finder også en væsentlig socialisering sted, og den kaldes den *sekundære socialisering*. Det kan diskuteres, om familien i dag stadig er den primære kilde til børns socialisering. Psykologen Lars Dencik mener ikke, at det længere giver mening at skelne mellem

primær og *sekundær* socialisering, men at der i stedet er tale om *dobbeltsocialisering*. Både familien og daginstitutionerne er altså med til at forme barnets personlighed og giver det grundlæggende kompetencer. Denne tanke udtrykkes i den såkaldte sommerfuglemodel.

Børn påvirkes i høj grad af interaktionen med pædagoger og andre børn i daginstitutioner. Også her foregår der en kønsocialisering. Kønsocialiseringen er baseret på idéen om *det binære køn*, altså at der findes to køn, drenge og piger, som står i modsætning til hinanden (se boks på side 28). Derfor ses børn i reglen som værende enten piger eller drenge, og børn med flydende kønsidentiteter eller med ikke-binære kønsidentiteter oplever, at de ikke passer ind. En række skandinaviske undersøgelser af de forestillinger om 'rigtige drenge' og 'rigtige piger', som daginstitutioner viderefører, viser, at drenge ofte forventes at være utålmodige og støjende. Pædagogerne forventer sjældent, at de overholder regler og formaninger. Samtidig

FIGUR 1.6 SOMMERFUGLEMODELLEN

Kilde: Dencik og Jørgensen. Børne- og familieliv i det postmoderne samfund, 1999.

Empiri: 'Rigtige' drenge og piger

Antologien *Åbne og lukkede døre* behandler indgående køn og pædagogik og opridser pædagogernes gængse billede af en rigtig dreng i børnehaven sådan her:

"En rigtig dreng er – hvis man skal sammenfatte det billede, undersøgelserne tegner – en utålmodig, støjende ballademager, som ikke kan forventes at overholde reglerne. Han leger stort set kun med drenge, og legene handler typisk om superhelte og forbrydere, politi og røvere osv."

Og den rigtige pige: "Hun er rolig, stille, overholder reglerne, tager ansvar for sig

selv og andre, hjælper de voksne med praktiske gøremål [...]. Hun leger ofte i mindre grupper med andre piger, hvor legene handler om relationer."

Karakteristikkerne er ikke udtryk for, hvordan virkelighedens piger er, men udtrykker en socialt accepteret måde at være køn på.

Kilde: Ane Kirk, Karoline Siemens og Katrine Scott. *Åbne og lukkede døre: En antologi om køn i pædagogik*. Frydenlund, 2010.

forventes de ikke at græde så ofte. Piger antages derimod at være mere rolige, at følge regler og tage ansvar og hjælpe til. Det betyder ikke, at børnene i undersøgelsen faktisk opførte sig i overensstemmelse med forventningerne. Men de blev mødt med forventningen om at passe ind i nogle afgrænsede roller. Og hvis ikke børnenes adfærd stemte overens med kønsrollerne, vakte det potentielt pædagogernes bekymring. Idéen om, hvordan piger og drenge er, betød også, at de fik anvist forskellige muligheder i hverdagen. Det kan for eksempel betyde, at piger hurtigere bliver irettesat, hvis de bryder regler eller afbrudt i støjende lege. Og at drengene sjældnere bliver opfordret til at lave perleplader eller andre stille aktiviteter. At pædagogerne møder børnene med udgangspunkt i en binær kønsopfattelse skyldes sjældent, at pædagogerne bevidst beslutter det, men snarere at de ikke tænker over det og derfor reagerer ud fra gængse kønsnormer og kønsroller.

Opgør med kønsnormer i børnehaven

Samtidig med at køn stadig er med til at definere, hvordan et barn bliver mødt af sin omverden, sættes køn i stigende grad på dagsordenen af forældre og pædagoger i både børnehaver og medier. Med inspiration fra Sverige arbejder flere daginstitutioner i dag med såkaldt *kønsneutral* eller *normkritisk pædagogik*. Idéen er at forsøge at lade være med at møde barnet først og fremmest som enten dreng eller pige og derved præge dets identitet med kønsnormer. Kønsnormerne bliver af de normkritiske pædagoger opfattet som noget begrænsende, der tvinger barnets udfoldelse og identitetsdannelse ind i en fast skabelon. I stedet arbejdes der med at introducere og opmuntre det enkelte barn til forskelligartede aktiviteter. Pædagogerne undgår at opdele børnene i pige- og drengegrupper og er opmærksomme på ikke at omtale aktiviteter eller karaktertræk som enten pigede eller drengede. De lægger vægt på at omtale og tiltale børnene ved